

Лідія Віталіївна Сніцарчук,
доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
заступник генерального директора з наукової роботи
Львівської національної наукової
бібліотеки України імені В. Стефаника
ORCID: 0000-0002-7272-9357
e-mail: lidija_s@ukr.net

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ ПАРТІЇ (1918–1921 рр.) У ВІДДІЛІ РУКОПИСІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ІМЕНІ ОССОЛІНСЬКИХ

Мета роботи: вивчення архівних документів, що зберігаються у фондах відділу рукописів Національного закладу імені Оссолінських, цифрові копії яких у жовтні 2019 р. передано до відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника; характеристика матеріалів, які розкривають особливості політично-організаційної діяльності Української народної республіканської партії в 1919–1921 рр. **Методологія дослідження:** історично-порівняльний і хронологічний методи, джерелознавчий аналіз. **Наукова новизна:** виявлено та описано корпус документів, які формують знання про розвиток і діяльність Української народної республіканської партії, члени якої суттєво причинилися до роботи уряду УНР, зокрема в тарнівський період; підкреслено історичну унікальність цих матеріалів, виокремлено й охарактеризовано низку оригінальних документів, що розкривають одну із найдраматичніших сторінок української історії загалом та активну діяльність політичної структури, зокрема визначено імена адресатів і адресантів партійного і приватного епістолярію та з'ясовано основну тематику обговорюваних партійних проблем. **Висновки:** вивчення архівних документів Української народної республіканської партії дозволяє розкрити невідомі грані української історії періоду національно-визвольних змагань загалом, встановити імена партійців, які працювали в уряді УНР, охарактеризувати їхню багатогранну громадсько-політичну й культурну діяльність, а також увести до широкого наукового обігу листи, за якими вдалось отримати відомості про участь у заснуванні партії низки осіб, як-от В. Короліва-Старого, розкрити певні аспекти та фрагменти діяльності партійців, зокрема спростувати факт участі партії в організації державного перевороту під орудою В. Оскілка.

Ключові слова: Українська народна республіканська партія, тарнівський період діяльності уряду УНР, архівні документи, епістолярій, особові документи.

Актуальність теми дослідження. На необхідності вивчення архівних документів, які осіли внаслідок багатьох історичних обставин у зарубіжних книгозбірнях та архівних інституціях, неодноразово акцентували українські вчені, відзначаючи потужний інформаційний потенціал цих «еміграційних» збірок. Це,

зокрема, стосується документів, вивезених з архіву Наукового товариства імені Шевченка, що зберігаються у фондах відділу рукописів Національного закладу імені Оссолінських у Вроцлаві (Польська Республіка). Належним чином не структуровані, не впорядковані, роз'єднані тематично і хронологічно, що пов'язано передовсім з особливостями їхньої примусової дороги в еміграцію, ці документи потребують ґрунтовного опрацювання, а відтак – запровадження до наукового обігу з огляду на цінність зафіксованої історичної інформації. Особливо важливими нині для нас є документи періоду Української Революції 1917–1921 рр., що донині перебувають поза межами країни, а отже, не завжди можуть потрапити до рук дослідників.

Аналіз досліджень і публікацій. Драматичною назвала долю вивезених з архіву НТШ документів наукова співробітниця відділу рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника Г. Сварник, ведучи мову про те, «Чи повернуться в Україну архіви Наукового Товариства імені Шевченка?» [1]. Науковиця відзначила, що частина цього архіву, яка нині належить до відділу рукописів Національного закладу імені Оссолінських (далі – НЗіО), «досі не описана», а отже, не залучена до наукового обігу. Ту частину документів, яка опинилась у Варшаві, вона ретельно опрацювала і зафіксувала в каталозі-інформаторі «Архівні та рукописні збірки Наукового товариства ім. Шевченка в Національній бібліотеці у Варшаві» [2]. Про збірки, що нині зосереджені у Вроцлаві, вів мову О. Медовніков, який ще на початку 2000-х років намагався привернути до них увагу дослідників, наголошуючи, що ці документи пов'язані, зокрема, «з діяльністю українського парламенту в екзилі, із життям Симона Петлюри... з історією української дипломатії» тощо [3]. За інформацією, почерпнутою із низки цих документів, науковець І. Срібняк відтворив історію конфлікту між міністрами уряду УНР В. Павленком та О. Ковалевським [4]. Ще один сегмент документів описано у статті «Джерела до історії української журналістики у фондах відділу рукописів Національного закладу імені Оссолінських» [5].

Політичне об'єднання «Українська народна республіканська партія» (далі – УНРП), про архівні матеріали якого із вроцлавської збірки частини архіву НТШ нині ведемо мову, не дістало належного наукового висвітлення своєї діяльності, за винятком низки гасел, уміщених у науково-довідковій літературі. Про діяльність партійців практично немає жодного матеріалу, крім виданої 1919 р. значним накладом брошури «Програм Української народньої республіканської партії», цитати з якої використовують сучасні науковці задля ілюстрації парадигмальних особливостей цього політичного утвору. Незначна інформація про партію зосереджена в матеріалах часописів 1919–1921 рр., серед яких відзначимо, зокрема, такі: «Вістник УНР», «Воля», «Нова Рада», «Поступ», «Рідний Край», «Українська Трибуна». Стаття історикіні О. Любовець, в якій авторка докладно проаналізувала програму партії, охарактеризувала політичні погляди партійців

у 1919 р., визначила причини вступу до Українського національно-державного союзу, є наразі єдиною спробою дослідження історії УНРП [6].

Основна **мета дослідження**: вивчення неопрацьованих (акцесійних) українських архівних збірок з фонду відділу рукописів НЗіО, виявлення і характеристика корпусу невідомих документів, що наświetлюють історію функціонування й розвитку УНРП, формують розуміння її соціально-політичної доктрини, пояснюють її, визначають імена партійців, розкривають їхню заангажованість у діяльність уряду УНР і Ради Республіки, характеризують особливості їх громадсько-політичних практик.

Виклад основного матеріалу. До архівних документів фонду 22/53 відділу рукописів НЗіО належать збірки, за формулюванням Г. Сварник, «Директорії УНР, Ради Республіки, Уряду й Армії УНР (1919–1921) і партизансько-повстанчого штабу, Української парламентарної репрезентації у польському Сеймі і Сенаті (1921–1939), особовий архів родини Луцьких та інші матеріали редакцій, товариств і установ» [7]. Серед названих та інших матеріалів зберігаються розпорошено документи, що містять різноаспектну інформацію про УНРП, наświetлюють особливості функціонування партії в 1919–1921 рр., розкривають специфіку діяльності партійців в урядовій, дипломатичній, військовій, соціокомунікаційній, культурній сферах. Частина документів – оригінальні рукописні матеріали (листи, записки, довіреності, звіти, чернетки інших документів – доповідей, статей, рефератів, інтерпеляцій), машинописні копії регулятивних і нормативних партійних документів (протоколів засідань, наказів, інструкцій, розпоряджень, резолюцій тощо).

Українська народна республіканська партія залишається в політичній історії України майже непримітною. Настільки непримітною, що донині не спростовано чимало фактичних неточностей щодо неї, не виправлено помилок у прізвищах відомих осіб, які належали до організаторів і активних діячів партії. «На жаль, партіям, які не відігравали першорядної ролі в революції, але пропонували альтернативні шляхи її розвитку та виступали репрезентантами інтересів певних прошарків українського суспільства, дослідники приділяють недостатньо уваги», – підтримуємо думку історикині О. Любець [8]. Зазначимо при цьому, що недостатність уваги може бути спричинена також і відсутністю джерел, за якими вдалося б реставрувати повноколірне полотно політичних практик не тільки УНРП, а й багатьох інших партій, діяльність та прізвища активних діячів яких об'єктивно не заслуговують на історичне забуття.

До статті О. Назарука «Українські політичні партії і їх союзи», вміщеної у віденському тижневику «Воля» (1920. Т. 1. Ч. 12–13), основною думкою якої було те, що інформації про українські політичні партії має бути багато – про історію партії, її політичне «вірую», особливості діяльності, видавничий потенціал, а також короткі – хоча б – біографії партійних очільників, подано примітку редакції,

в якій означено лише особливості заснування УНРП. Партія «виникла ще в січні місяці 1918 р. з ініціативи п. Алекс. Ковалевського, підчас обстрілу Києва червоними військами Муравйова відбувалися засідання ініціативної групи, що обговорювала програм партії. Евакуація Києва припинила підготовчу роботу, бо члени ініціативної групи майже in corpore вступили в склад українського війська». Значним чином популяризація поглядів членів УНРП, їхньої політичної програми відбувалася завдяки громадсько-політичній активності К. Вротновського-Сивошапки, О. Ковалевського, Є. Архипенка, М. Медзвіцького, М. Мірошніченка, Д. Курила. Саме ці особи сформували ядро партії – його центральний комітет (далі – ЦК), який розпочав рухливу діяльність на початку 1919 р.

УНРП активно працювала впродовж 1919–1921 рр., однак унаслідок несприятливих обставин не змогла втриматися в українському політичному просторі. У фондах НЗіО зберігається примірник виданого в Тарнові 1920 р. (40 с.) «відчиту Центрального Комітету Української Народньої Республіканської партії» під назвою «За два роки (1918–1919)», що належав одному із лідерів партії – О. Ковалевському. У ньому відзначено, зокрема, що, незважаючи на складнощі, партія «зросла, зміцнилася й завоювала собі право на почесне місце в державності». У відчиті міститься чимало фактів до історії партії, що дозволяють заповнити утворені через брак належної інформації лакуни.

Одним із важливих документів, що нині слугує свідченням політичної поміркованості очільників партії в час її виходу та існування на політичній арені, є «Зшиток запису протоколів та засідань Ц.-К. партії Ен-Ер». У ньому занотовано перебіг зібрань членів ЦК партії від 9 лютого до 28 квітня 1919 р. (м. Вінниця, м. Рівне). У «Зшитку...» детально зафіксовано обговорювані справи партійців, завдання й обов'язки членів ЦК, необхідність і можливість їхнього виконання, а також розглянуто актуальні політичні проблеми і виклики часу, «становище (сприйняття. – Л. С.) української справи за кордоном», участь партійців у роботі уряду С. Остапенка, потребу налагодження відносин з галицькими політичними діячами, інші справи, пов'язані із розвитком і промоцією партії. Поштовхом до обговорення потреби заснування власного партійного пресового органу або ж видавництва слугувало інтерв'ю К. Вротновського-Сивошапки, вміщене у «Вістнику УНР» (1919. № 7), про партійні практики. Його загальний зміст не заперечувався, однак у резолюції засідання від 15 лютого 1919 р. було відзначено необхідність погодження партійців із ЦК планованого спілкування з журналістами.

Серед матеріалів, які підтверджують не тільки політичну складову, а й культурний сегмент діяльності партії, зберігаються прохання про дозволи на проведення публічних лекцій у Вінниці, Рівному, Кам'янці-Подільському 1920 р., як-от І. Сапіги («Московський комунізм та його наслідки») чи О. Ковалевського («Шляхом до передпарламенту»), а також про організацію низки концертів, «чистий прибуток» від яких партійці передавали «на подарунки дієвій армії». У

збірці збережено низку інших документів, які підтверджують активну волонтерську практику членів УНРП.

У вказаному фонді відклалося чимало заяв від тих осіб, яким була близька програма партії і які хотіли причинитися до «розбудови української державності». На початку 1919 р. до лав партії долучились агроном і видавець Є. Архипенко, науковець і журналіст І. Тивонович, інженер І. Шовгенів, інженер В. Галушка, полковник І. Злотницький, директор департаменту преси і друку М. Кічура, очільник департаменту інформацій Управління преси й інформації В. Біберович. У 1920 р. поповнили партію правник М. Багриновський, полковник О. Ковальський, інженер І. Сапіга, полковник М. Миронович, сотник В. Колосовський та інші. Важливо, що разом із деякими заявами збереглися curriculum vitae претендентів на членство в партії.

Однак водночас чимало заяв про вихід із лав партії підтверджують спад інтересу до провадженої політики через проблеми, пов'язані, наприклад, з діяльністю уряду в період, коли його очолив партієць П. Пилипчук. Зокрема, лави партії покинули І. Шовгенів, А. Гриневич, М. Медзвезцький, який, до слова, відзначив у заяві, що не зміг погодитись із «виявленнями партії на політичній арені», як-от недотриманням виконання пунктів постанови ЦК щодо заборони партійної агітації серед військовиків, оскільки був переконаний, що «військовий організм» має бути категорично аполітичним. Заявник – ініціативний і діяльний член партії – ремствував також і з приводу нехтування керівництвом колегальністю, оскільки вважав, що партійна робота без цієї «ґрунтової умови» неможлива.

Важливими не лише для відновлення певних аспектів партійної історії, а й загалом для вивчення діяльності урядових структур УНР у 1920–1921 рр. є збережені протоколи засідань, комунікати, доклади, декларації, резолюції, офіційні листи ЦК партії. Активність УНРП підтверджують: «Інтерпеляція До Хвальної Національної Ради» (07.04.1920), в якій наголошувалося на необхідності продовжувати «активну боротьбу з совітською Росією аж до звільнення всієї території УНР»; докладний звіт про «Діяльність Н-Р фракції в Раді Республіки»; численні ухвали, як-от «Резолюція ЦК Народної Республіканської партії в справі біжучого політичного моменту» (21.07.1920), «Резолюція ЦК Народної Республіканської партії в справі доповіді делегації партії до С. В. Петлюри» (07.08.1920), «Резолюція ЦК УНРП» щодо умов підтримки партією прем'єр-міністра А. Лівіцького (17.10.1920); протоколи засідань ЦК партії в 1921 р.; програми сесій партійців, на яких традиційно заслуховувалися доповіді про українські й світові актуалії, про діяльність фракції УНРП в уряді, про їхню роботу в комісіях Ради Республіки тощо.

До офіційних документів, які дозволяють відтворити особливості діяльності партії в еміграції, належать також рукописні й машинописні (підрихтовані

стилістично й оформлені згідно з вимогами на основі рукописних) протоколи Другої (29–31 грудня 1920 р.) і Третьої (11–22 вересня 1921 р.) партійних конференцій. «І тоді, як партія розвивалась, дістаючи собі нових членів, і навіть на еміграції закладала свої філії, інші партії сектантствували. Не випадково й зараз тільки одні У.Р. змогли скликати свою партійну конференцію, тоді як решта партій, навіть тих, що заповідали їх скликання, не змогли перевести цього в життя». Ці рядки взято з чернетки повідомлення Н. Гнатюка для преси, яка збереглася поряд із конференційними резолюціями, текстами докладів мовців, зокрема М. Багриновського, П. Пилипчука, О. Ковалевського, І. Сапіги, а також із зафіксованими прізвищами інших учасників конференції – О. Базилевича, В. Галушки, А. Гриневича, М. Удовиченка, І. Феценка-Чопівського, Ф. Хижняка. У долученій до резолюцій доповіді полковника М. Удовиченка створено «повний малюнок сучасного стану наших військових справ». У цих документах збереглося також чимало підтверджень активної позиції партії щодо необхідності урухомлення книго- й пресовидавничої справи.

До слова, в ухвалі Третьої конференції зафіксовано виразну позицію партії: «Тільки Державний Центр провадить боротьбу за демократичну Українську державність, чому дав непохитні докази на протязі трьох останніх років, III конференція визнає необхідним і надалі всемірно підтримувати Державний Центр У.Н.Р. на чолі з Головою Директорії С. В. Петлюрою».

Цікаву інформацію містить повідомлення ЦК УНРП про конференцію у Львові (21.02.1921), яку провадили К. Вротновський-Сивошапка, політичний діяч С. Данилович, правник М. Твердохліб і редактор «Рідного Краю» М. Яцків, що обговорили потребу заснування на теренах Галичини, Буковини, Волині, Холмщини та Підляшшя Народно-республіканської партії за програмою УНРП.

Значна група документів наświetлює роботу філій партії, створенню й організації праці яких керівництво приділяло пильну увагу. У згадуваному відчиті про дворічну роботу наголошено, що партія мала багато філій – у Вінниці, Кам'янці-Подільському, Луцьку, Одесі, Рівному, Херсоні, в інших українських містах і містечках. Це повідомлення підтверджується також наявними у збірці документами. Після осідку в Тарнові ЦК партії продовжував розбудовувати партійну мережу.

У вроцлавській збірці осіло багато документів, пов'язаних зі специфікою заснування і функціонування партійних філій. Зокрема, докладно з роботою тарнівської філії можна ознайомитися за «Звітом про діяльність Тарнівської Філії УНРП з 12 січня по 28 лютого 1921 р.», тобто від дня заснування, ініціаторами створення якої були І. Феценко-Чопівський, І. Сапіга, В. Дмитренко. У звіті представлено планований формат партійних засідань («вища політична партійно-наукова студія, в котрій може викристалізуватись думка що до ідеології Партії»). У звіті відзначено, що філія відправила на терени України «Повстанчеський Комітет Народно-Республіканської Партії в складі: Голови Комітету отамана Голу-

ба, заступника Вогонь-Горбанюка і 30 козаків для боротьби з більшовиками». Отаман С. Голуб і отаман Н. Вогонь-Горбанюк перебували в лавах партії у складі тарнівської філії, що зафіксовано в наявній відомості оплати членських внесків і добровільних датків на пресовий фонд. Крім названих, до тарнівської філії належали також М. Багриновський, Д. Ковпаненко, Ю. Киркиченко та інші особи, які брали активну участь у громадсько-політичній та культурній праці українства в Тарнові.

Група документів щодо надзвичайно діяльної філії партії з Ченстохови складається зі звітів про роботу, протоколів засідань місцевого комітету УНРП, протоколів і ухвал загальних зборів, повідомлень, пропозицій, звернень тощо. Зокрема, за надісланим до П. Пилипчака проханням-запрошенням (25.03.1921) від комітету філії та на підставі рішення загальних зборів членів партії прочитати публічну лекцію з витлумаченням актуальних політичних проблем, завдань і особливостей діяльності Ради Республіки тощо. Мотивація: треба «найліпше використати перебування наших партійних товаришів на терені Польщі, побільшити число членів і підготувати необхідний кадр партійних робітників для майбутньої праці на Україні». На документі – запис олівцем: «7.4 прочитано лекцію на тему «Нариси міжнародної політики і укр[аїнських] справ» на користь Кирило-Методіївського братства в домі Комендатури». Активність української громади в Ченстохові підтверджує лист О. Базилевича до очільника партії О. Ковалевського (05.01.1921), в якому автор розповів про ініціативу об'єднатися до спільної праці задля «Української справи» представників українських товариств, партійних осередків, спілок і союзів, що функціонували в місті, як-от: УНРП, Українська соціал-демократична партія, Українська демократично-хліборобська партія, Союз українських жінок, Кирило-Методіївське братство, Спілка друкарів, Бюро українських кооперативів, Товариство економістів, Спілка поштово-телеграфного відомства та ін. У листі детально описано перебіг засідання, наведено низку затверджених після бурхливого обговорення кожного пункту висновків, серед яких: «Боротьба за суверенну державність Укр[аїнського] народу може закінчитись успішно для нього лише при повному об'єднанні всіх демократичних громадських сил, направлених на будовання української республіки в формі демократичної республіки».

Увагу ЦК до діяльності філій підтверджує збережений «Протокол засідання Сесії ЦК Народної Республіканської партії» (15.02.1921), на порядок денний якої було поставлено звітування про роботу філій, про що доповідали В. Галушка (Ченстохова), І. Сапіга (Тарнів), Ф. Хижняк (Каліш), О. Ковалевський (про варшавську філію і організацію нової філії в Данцігу – нині Гданськ).

Варто відзначити, що у вроцлавській збірці акцесійних матеріалів зосереджено також велику кількість особових документів, які оприявнюють невідомі сторінки функціонування партії, специфіку міжпартійних відносин і взаємин

партійців між собою в тарнівський період. Багато розпорошених у фонді особових документів належать О. Ковалевському – ініціатору створення УНРП. Поруч із ним у науково-довідковій літературі згадано низку й інших осіб, зокрема В. Корольова, що ввійшли до організаційного комітету, про яких, окрім прізвищ та ініціалів, немає жодних інших відомостей. В. Корольова, який був дійсно одним з активних учасників творення партії, О. Любовець ідентифікувала як «аташе при гетьманському посольстві» [9, с. 60].

Завдяки збереженій низці листів, надісланих О. Ковалевському з невеликого чеського містечка Мельники з-під Праги, маємо змогу стверджувати, що біля джерел формування цієї політичної сили стояв письменник В. Королів-Старий. Інтенсивне епістолярне спілкування партійців відбувалося доволі активно в 1919–1921 рр., коли, перебуваючи у складі дипломатичної місії УНР у Чехословаччині, В. Королів-Старий залишився у країні на постійне проживання через зрозумілі причини й обставини. Понад двадцять листів (від 30.01.1919 до 20.11.1921) В. Короліва-Старого свідчать про щире зацікавлення діяльністю партії одного з ініціаторів створення УНРП, про його намагання відстежувати пресову інформацію, пов'язану з іменами партійців. Доволі важко В. Королів-Старий сприймав повідомлення про поступову заангажованість членів партії в діяльність урядових структур, вважаючи УНРП тільки партією майбутнього, оскільки, на його думку, лише тоді перед нею змогли б відкритися перспективи, про які йшла мова на перших зібраннях ініціативно-організаційного комітету. Однак, враховуючи складнощі українського тогодення, активна діяльність партії на політичній арені була приречена на втрату авторитету. Автор дорікав О. Ковалевському, вважаючи його надзвичайно сильним політиком, перспективним письменником, талановитим публіцистом, за щільне кооптування до урядових структур, що неодмінно мало призвести до «роздратованої критики людей, виведених з рівноваги сумними подіями останнього перебігу нашого одбою».

В. Королів-Старий неодноразово повідомляв О. Ковалевському про свої думки й нові ідеї щодо розвитку партії, які мали б підтримати її авторитет і очистити від «плямок», набутих під час кипучої роботи партійців у Тарнові: «Розуміється, заялений дурацький халат комуністів, боротьбистів чи всяких ґатунків наших есерів жодним бензином почистити ні до чого не буде можна. Не носитимуть пристойної одежини й с[оціал]-ф[едераліст]и, але ж не вийдемо на естраду й ми в новенькому жупанчику: бензином він пахнутиме, отим бензином Тарнівського періоду» (20.11.1921).

Загалом, в епістолярії О. Ковалевського зосереджено значну кількість листів адресантів з українських теренів – Вінниччини, Липовеччини, Рівненщини, Львівщини, а також з-за кордону – з Чехословаччини, Польщі, Румунії, в яких збережено чимало інформації, що стосується партійних справ. З ним листувались офіційно й приватно, обговорюючи питання праці партійців в уряді, в

Раді Республіки, характеризуючи непрості обставини висвітлення українських проблем у зарубіжній пресі, про необхідність провадження пропагандистської роботи, про важливість книго- і пресовидавничої справи загалом і заснування нових видавництв, їхній репертуар, потребу розповсюдження і промоції української книжки, зокрема. Про нього писали також – таємно – в інші інстанції і приватно, аналізуючи його партійну практику й працю в уряді УНР, характеризуючи його вміння й недоліки. Він сам писав – офіційно й приватно, залишаючи поміж своїми паперами чернетки листів, зміст яких ретельно обдумував і редагував, що підтверджують численні правки й помітки.

Серед адресантів, які обговорювали з О. Ковалевським складнощі партійної роботи, – К. Вротновський-Сивошапка, Ф. Хижняк, М. Єремїїв, «поодинокий репрезентант УНРП у Відні», І. Храпко, П. Пилипчук, П. Ковжун, інші відомі й малознані особи, здебільшого члени УНРП. З низки збережених листів П. Ковжуна до О. Ковалевського, що стосувалися здебільшого організації видавничої справи, виокремимо лист від 13.03.1921, коли П. Ковжун перебував на посаді відпоручника Міністерства преси й пропаганди. Автор настійливо рекомендував лідеру УНРП налагодити зв'язки й взяти участь у роботі з'їзду «Польської людової партії» (Polskie Stronnictwo Ludowe «Piast»), програма якої, на його думку, була концептуально аналогічною програмі УНРП. (До слова, як важливий аргумент щодо налагодження співпраці з польською партією П. Ковжун навів інформацію про те, що до неї належав й І. Франко.)

У листі одного із надзвичайно завзятих і діяльних членів партії, члена філії партії в Ченстохові В. Галушки (15.01.1921) до товариша зі студентських років у Петербурзі, очільника УНРП О. Ковалевського «довірочно» відзначалося, що рішення підтримка партійним керівництвом С. Петлюри знаходила розуміння не серед усіх членів партії. Він наполягав на проведенні щільної роботи з тими, хто «хитався по цьому питанню», розуміючи, що зміни в уряді позначилися б негативно на діяльності УНРП. Задля роботи, яка чекала на партію при поверненні в Україну, вважав В. Галушка, вкрай необхідно розвивати партію кількісно, дбати про моральний стан і фінансове становище її членів, покращувати їхній освітній рівень. Позиція В. Галушки щодо участі партії в роботі уряду, суголосна з думками В. Короліва-Старого: Ковалевський і Пилипчук – це «максимум, що може ми (партія. – Л. С.) дати», оскільки треба намагатися «зменшати цей тягарь, за котрий будемо відчитуватись на Україні».

Ще один фрагмент біографії партії, який часто обговорювався в листах з однопдумцями, – участь у Оскілівському перевороті. У низці науково-довідкових видань, зокрема Енциклопедії Українознавства, вказано на участь членів УНРП в організованому В. Оскілком антидержавному виступі 29 квітня 1919 р. О. Ковалевський неодноразово заперечував цей факт відразу по гарячих слідах, що підтверджено, наприклад, у трьох збережених листах: О. Ковалевського до Голови

Ради Народних Міністрів Ісаака Мазепи (чернетка, 26.10.1919), О. Ковалевського до К. Вротновського-Сивошапки (чернетка, б/д), К. Вротновського-Сивошапки до О. Ковалевського (07.11.1919).

У листі до К. Вротновського-Сивошапки О. Ковалевський повідомляв, що змушений був написати І. Мазепі про те, що «роль партії в оскілівському перевороті була пасивна. Члени партії в нему не приймали жадної участі. Я – персонально – також. Таким чином, наклепи на партію є цілком безпідставні», а також заявляв про необхідність проведення розслідування й офіційного заперечення цієї інформації. Докладніше цю проблему описано у згаданому «відчиті Центрального Комітету Української Народньої Республіканської Партії». Частина матеріалу присвячено поясненню позиції партійців щодо «Перевороту Оскілка», а також розкриттю обставин «Арешту Є. Архипенка» та «Арешту Ал. Ковалевського» (у лапках – назви підрозділів видання). До слова, серед архівних документів віднайдено фрагмент чернетки листа, в якому ЦК УНРП просив звільнити з-під арешту на поруки Є. Архипенка, наголошуючи, що «жодний суд не в стані визнати п. Євгена Архипенка винним в тій провині, що йому так невиразно інкримінується».

К. Вротновський-Сивошапка, пишучи О. Ковалевському, осудливо відгукнувся про лист до І. Мазепи, зауваживши, що йому «дуже жалко», що написано такий лист, «ще й в такому дусі, наче хотіли реабілітувати себе та нашу партію». Однак далі в листі він перейшов у суто інформаційну площину, розповідаючи адресату про щоденні проблеми партійців, про зацікавлення програмою партії, про збільшення охочих поповнити лави партії, про вступ до партії редактора газети «Трибуна» Захара Биського та його заяву про те, що газета цілком до послуг партії.

У листі до самого І. Мазепи О. Ковалевський пояснював, що його арешт був спричинений «нібито персональною участю, а також участю енерговської партії в так званій Оскілівській авантурі». Не переповідатимемо змісту листа, однак зазначимо, що О. Ковалевський не відмовлявся, що не розумів причин, які призвели до організації перевороту: «це був державний програм, запозичений у опозиційних партій, – й ясно, що, не беручи активної участі в ньому, – психологічно не можна було не співчувати державним стремлінням, які так яскраво були окреслені в відозвах п. Оскілка». Однак чимало нез'ясованих аспектів не давали йому зрозуміти необхідності здійснення перевороту. «Я категорично протестую проти всіх обвинувачень партії в тому, що вона брала яку-небудь участь в організації перевороту Оскілка або в самому перевороті», – стверджував автор. Прагнучи реабілітації за п'ять місяців полону за злочин, якого не було, він наголошував, що змушений повідомити адресату певні факти своєї біографії, що підтверджували його відданість національній справі. Розпочавши з докладної інформації про свою громадську працю в роки навчання в Петербурзі, О. Ковалевський акцентував, що «за участь в організації загально сту-

дентського страйку з приводу катування політичних в'язнів по російських тюрмах я по постанові Ради міністрів був виключений з Інституту з "вовчим билетом" і висланий по-за університетські центри». Він також повідомляв, що, працюючи в Генеральному Секретаріаті військових справ, зумів налагодити «канцелярію військового міністерства в такий спосіб, що навіть гетьманські фаховці признають її зразковою, як по внутрішній структурі, так і по фінансовій відчитності», однак був «вигнаний Гетьманом, як людина "крайніх убежденій"». О. Ковалевський не приховував, що вважав також недоцільним створення Директорії: «Іншим шляхом мала йти українська політика, проте – то справа минулого».

У збереженому «Комунікаті ЦК УНРП № 1» (25.12.1921), в якому поряд із «Хронікою партійного життя», матеріалом про позиціонування партії в суспільстві («Громадянство й ми»), у вступній проблемній статті «Що ж далі?» анонімний автор роз'яснював причини, через які члени партії потрапили до уряду, – «не в ім'я особистих інтересів, як то їм і цілій партії закидає вулиця, а в інтересах збереження Державного Центра, репрезентанта – правного й авторитетного – республікансько-демократичної концепції української державности», що трактувалася головною партійною засадою УНРП. При цьому автор (припускаємо, що це був О. Ковалевський, специфіка творення добротного публіцистичного тексту якого є доволі легковгадуваною) категорично заявляв, що партія й надалі підтримуватиме «товаришів в правительстві, поскільки це сприяє збереженню Державного Центра» незважаючи на жодні звинувачення й образи. Саме від такого неславного завершення діяльності партії застерігав ЦК В. Королів-Старий, прохаючи О. Ковалевського не виводити членів партії в непевний час на урядову стезю, не дратувати опонентів, не зневірювати рядових партійців. Однак прем'єр-міністр П. Пилипчук, державний секретар М. Багриновський, міністр Міністерства преси і пропаганди і міністр земельних справ О. Ковалевський, К. Вротновський-Сивошапка, П. Ковжун і Н. Гнатюк – працівники міністерства, інші відомі, малознані, невідомі широкому загалові партійці «диктувалися мотивами державної необхідності і глибокого патріотизму і що в тих обставинах не було іншої сили, яка б могла розв'язати надзвичайно тяжку того часу ситуацію» (із «Протоколу засідання політичної комісії III конференції УНРП», 20.09.1921).

Наукова новизна: виявлено та описано корпус документів із вроцлавської збірки частини вивезеного архіву НТШ, які містять значну інформацію про розвиток і діяльність Української народної республіканської партії, члени якої суттєво причинилися до роботи уряду УНР у тарнівський період; підкреслено історичну унікальність цих матеріалів, виокремлено й охарактеризовано низку оригінальних документів, що розкривають одну із найдраматичніших сторінок української історії загалом та активну діяльність політичної структури, зокрема; визначено імена адресатів і адресантів партійного і приватного епістолярію та з'ясовано основну тематику обговорюваних партійних проблем.

Висновки: вивчення архівних документів Української народної республіканської партії дозволяє розкрити невідомі грані української історії періоду національно-визвольних змагань загалом, встановити імена партійців, які працювали в уряді УНР, охарактеризувати їхню багатогранну громадсько-політичну й культурну діяльність, а також увести в широкий науковий обіг листи, за якими вдалось отримати відомості про участь у заснуванні партії низки осіб, розкрити певні аспекти та фрагменти діяльності партійців, зокрема спростувати факт участі партії в організації державного перевороту під орудою В. Оскілка.

Архівні документи, що наświetлюють реальну історію діяльності УНРП, ще наразі чекають на свого дослідника. Рівно ж як і потужний пласт інших різноматематичних, різножанрових і різновидових документів, збережених у фондах відділу рукописів НЗіО, що слугують і нині надійним каналом трансляції цінної історичної інформації. Оцифровані за ініціативою польських колег – працівників Національного закладу імені Оссолінських – і передані до відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника, ці архівні матеріали нині ретельно опрацьовуються і невдовзі будуть надані до диспозиції науковців.

Список використаних джерел

1. Костенко Т. Сварник Г.: Чи повернуться в Україну архіви Наукового товариства імені Шевченка? // Дзеркало тижня. 2016. № 38/39.
2. Сварник Г. Архівні та рукописні збірки Наукового товариства ім. Шевченка в Національній бібліотеці у Варшаві. Варшава; Львів; Нью-Йорк : Український архів : Наукове товариство ім. Шевченка, 2005. 352 с.
3. Жлуктенко В. Олександр Медовніков: Скарби України розкидані по всьому світу // День. 2005. 23 грудня. № 238.
4. Срібняк І. Генерал В. Павленко vs міністра О. Ковалевського: спроба реконструкції конфлікту між двома членами уряду УНР в екзилі (за матеріалами ЦДАВО України та ZNiO) // Емінак. 2018. № 2 (2). С. 40–45.
5. Сніцарчук Л. Джерела до історії української журналістики у фондах відділу рукописів Національного закладу імені Оссолінських // Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства. 2019. Вип. 9 (27). С. 50–63.
6. Любовець О. Українська народно-республіканська партія (1918–1920 рр.) // Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. 2014. Вип. 702–703. С. 60–64.
7. Костенко Т. Сварник Г.: Чи повернуться в Україну архіви Наукового товариства імені Шевченка? // Дзеркало тижня. 2016. № 38/39.
8. Любовець О. Українська народно-республіканська партія (1918–1920 рр.) // Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. 2014. Вип. 702–703. С. 60–64.
9. Там само.

Lidiya Snitsarchuk,

Doctor of Sciences (Social Communications), Professor,

Deputy Director General for Research

of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv

ORCID: 0000-0002-7272-9357

e-mail: lidija_s@ukr.net

Archival documents to history of Ukrainian People's Republican Party (1918–1921) in collections of Manuscripts Department of National Ossolinski Institute in Wroclaw

The purpose of this study is to explore archival documents from Manuscripts Department of the National Ossolinski Institute. Digitized copies of them became available to researchers of the Manuscripts Department of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv in October 2019. The aim of study is to characterize materials revealing political and organizational activity of Ukrainian People's Republican Party in 1919–1921. **The methods** used for this study included historical and comparative research method, chronological, source study method. **Novelty** of the study consists of discovering and describing the set of documents shaping knowledge about development and activity of Ukrainian People's Republican Party whose members had been working in the government of Ukrainian People's Republic during Tarniv period as well as emphasizing historical uniqueness of these materials, selecting and characterising those witnessing for one of most dramatical pages in the Ukrainian history and particularly of the above-mentioned political structure. Author of the article clarified senders' and addressees' names mentioned in private and party correspondence and outlined main topics and problems that were discussed. **Conclusion.** The study of archival documents of Ukrainian People's Republican Party gives opportunity to open unknown facts of the Ukrainian history, in particular of the national liberation struggle period, to establish the names of party members working for UPR's government, to characterize their public, political and cultural activity as well as to put into research circulation the correspondence that enabled stating participation of persons like V. Koroliv-Staryi in founding the Party and analyse some problem aspects of Party's members activity, particularly to refute the fact of their participation in organizing the coup d'etate under Volodymyr Osilkko's leadership.

Key words: Ukrainian People's Republican Party, Tarniv period of Ukrainian People's Republic government, archival sources, correspondence, personal documents.

*Стаття підготовлена 11 березня 2020 року;
подана до друку 27 березня 2020 року.*